

Zakościelna, Anna / Gurba, Jan

Рамієці Јана Fіtzкего (Археологічна
спабщуна Јана Фітцке / Arheologična
spadšina Ana Fіtcke, red. G. V.
Ohrimenko, Luc'k 2005) : [recenzja]

Archeologia Polski Środkowowschodniej 8, 403-405

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

RECENZJE, OMÓWIENIA, POLEMIKI – REVIEWS, DISCUSSION, POLEMICS

ANNA ZAKOŚCIELNA, JAN GURBA

PAMIĘCI JANA FITZKEGO

(АРХЕОЛОГІЧНА СПАДЩИНА ЯНА ФІТЦКЕ / ARHEOLOGİČNA SPADŠINA ĀNA FITCKE,
RED. G. V. OHRİMENKO. LUC 'K 2005, 488 s.)

20 maja 2005 r. w Wołyńskim Muzeum Krajoznawczym w Łucku odbyła się uroczysta promocja książki „Archeologiczna spuścizna Jana Fitzke”¹. Opracowany pod ogólną redakcją Hryhorija Ochrimenki tom poświęcony został pamięci J. Fitzkego, w 65. rocznicę jego męczeńskiej śmierci². J. Fitzke, absolwent archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, od 1 sierpnia 1936 r. pracował na stanowisku kustosa Muzeum Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Łucku, a w 1937 r. został jego kierownikiem³. Zmobilizowany w stopniu podporucznika Wojska Polskiego w sierpniu 1939 r., 18 września dostał się do niewoli sowieckiej. Po kilku miesiącach pobytu w obozie w Kozielsku, zamordowany został przez NKWD między 20 a 24 kwietnia 1940 r⁴. W ciągu trzech lat pracy w Łucku uporządkował zbiory Muzeum i przeprowadził liczne badania wykopaliskowe na terenie województwa wołyńskiego. Wyniki swoich prac publikował we wszystkich ukazujących się przed wojną ogólnopolskich czasopismach archeologicznych („Przegląd Archeologiczny”, „Światowit”, „Wiadomości

Archeologiczne”, „Z Otchłani Wieków”) i w „Sprawozdaniach z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności”⁵. Popularyzował je na łamach wydawnictw lokalnych (jak „Ziemia Wołyńska”, „Wołyń”), ale i prasy ogólnopolskiej, zwłaszcza w „Kurierze Literacko-Naukowym” (dodatku do rozchodzącego się w ogromnym nakładzie „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”)⁶.

Omawiane wydawnictwo podzielone zostało na dwie części. Pierwsza, redagowana przez O. Złatohorsko, zawiera artykuły poświęcone J. Fitzkemu oraz tłumaczenia wybranych jego prac (s. 9-116). H. Ochrimenko, W. Dmitruk i O. Złatohorskyj zwracają przede wszystkim uwagę na jego zasługi w badaniach przeszłości Wołynia (s. 9-14)⁷. Przedstawione przez nich informacje poszerza M. M. Blombergowa, przypominając postaci także zamordowanych w Katyniu archeologów – oficerów WP – Jana Bartysa i Tadeusza Dobrogowskiego (s. 19-22)⁸. J. Machnik przedstawia J. Fitzkego i J. Bartysa jako badaczy neolitu i początków epoki brązu (s. 15-16), a L. Potapczuk pokrótce omawia działalność Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i udział J. Fitzkego w jego pracach (s. 17-19).

¹ A. Graczoł, *Jan Fitzke (1909-1940) krakowski archeolog – prekursor badań nad najstarszymi dziejami Wołynia*. Alma Mater, Nr 75, UJ Kraków 2005, s. 36-38. Odnotować tu należy, że w 2003 r. H. Ochrimenko, M. Kuczinko i N. Kubyčka dedykowali pamięci J. Fitzkego książkę *Rozvitok keramičnogo virobništva na Volini (arheologičnij, etnografičnij, mistec'kij aspekti)*. Luc'k 2003, 247 s. Nad dedykacją umieszczona została fotografia J. Fitzkego z Julianem Nieciem (Nieczem), historykiem, dyrektorem łuckiej Biblioteki Publicznej, redaktorem „Ziemi Wołyńskiej”, zamordowanym przez Niemców w obozie koncentracyjnym.

² M. M. Blombergowa, *Uczeni polscy rozstrzelani w Katyniu, Charkowie i Twerze*. Studia i Materiały z Dziejów Nauki. Analekta, R. 9: 2000, z. 2, s. 23.

³ S. Nosek, *Zarys historii badań archeologicznych w Małopolsce*. Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, s. 96-97; T. R. [Reyman], *Śp. mgr Jan Józef Fitzke*. Przegląd Archeologiczny, t. 8: 1948-1949 [wyd. 1949], s. 137; R. Jamka, *Fitzke Jan Józef*. Polski Słownik Biograficzny, t. 7: 1948-1958, s. 25; W. Zasiadczuk, *Mgr Jan Fitzke na Wołyniu (wspomnienie)*. Z Otchłani Wieków, R. 31: 1965, s. 162-163.

⁴ M. M. Blombergowa, *Groby archeologów w Katyniu. Uzupełnienie i poprawki biogramów*. Przegląd Archeologiczny, t. 39: 1992, s. 181.

⁵ Por. J. Kostrzewski, *Bibliografia prehistorii polskiej za lata 1937-1939 (z uzupełnieniami za rok 1936)*. Przegląd Archeologiczny, t. 6: 1937-1939 [wyd. 1939], s. 332-338; J. L. Łuka, *Materiały do bibliografii polskiej archeologii pradziejowej i wczesnośredniowiecznej za lata 1918-1939*. Warszawa 1962, *passim*; A. Abramowicz, *Historia archeologii polskiej XIX i XX wiek*. Warszawa–Łódź 1991, s. 139.

⁶ Tytuły te nie zostały zestawione w dotychczasowych bibliografiach (J. Kostrzewski, *op. cit.*; J. L. Łuka: *op. cit.* Por. J. Kostrzewski, *Dzieje polskich badań prehistorycznych*. Poznań 1949, s. 165, przypis 245); część w: J. Głosik, *Kultura strzyżowska*. Materiały Starożytne, t. 11: 1968, przypis 14, 15, s. 103; *Arheologični pam'atki Prikarpattà i Volini kam'ânogo viku*, red. O. P. Černiš. Kiiv 1981, s. 302; *Arheologični pam'atki Prikarpattà i Volini dobi bronzi ta rann'ogo zaliza*, red. O. P. Černiš. Kiiv 1992, s. 188.

⁷ Por. O. Reymanowa, *Ze wspomnień o Janie Fitzke*. Z Otchłani Wieków, R. 20: 1951, s. 166-169.

⁸ M. M. Blombergowa, *Groby ...*, *op. cit.*; J. Gurba, *Straty osobowe archeologii polskiej w czasie II wojny światowej (próba uzupełnień)*. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sec. F, vol. 60: 2005, s. 257-264.

Po artykułach o charakterze biograficznym redaktorzy zamieścili wybór prac J. Fitzkego, przetłumaczonych na język ukraiński przez H. Ochrimenkę, W. Dmi-truka i O. Złatohorsko. Są to: *Badania archeologiczne w Gródku, pow. Łuck* (Światowit, t. 17: 1936-1937 [wyd. 1938], s. 339-340⁹), *Nowe cenne odkrycia archeologiczne w województwie wołyńskim* (Kurier Literacko-Naukowy z dn. 6 X 1937 r.), *Cmentarzysko kultury strzyżowskiej w Torczynie pod Łuckiem na Wołyniu* (Wiadomości Archeologiczne, t. 40: 1975, s. 53-62¹⁰), *Wczesnohistoryczne kurhany w Poddebcach w pow. Łuckim* (Wiadomości Archeologiczne, t. 16, wyd. I: 1940, s. 357-362, wyd. II: 1939-1948, s. 363-369¹¹), *Skarby monet historycznych [z XV-XVIII w. z terenu woj. wołyńskiego] Muzeum Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* (Łuck 1938), *Luboml przedhistoryczny* (Ziemia Wołyńska, 1938, nr 8-9), *Ważne odkrycia w zamku Lubarta w Łucku* (Ziemia Wołyńska, 1939, nr 67), *Odkrycie ziemianek wczesnej ceramiki wstęgowej w Łucku* (mps), *Cenne zabytki neolityczne na Wołyniu* (Kurier Literacko-Naukowy, nr 76, 17 III 1937, s. 9), *Tegoroczne badania archeologiczne na Wołyniu* (Z Otchłani Wieków, R. 13: 1938, s. 125-128¹²), *Tajemnice starożytnego życia odkrywają wykopaliska archeologiczne kurhanów i grodzisk Wołynia* (Ilustrowany Kurier Codzienny, 1 VI 1938), *Sensacyjne odkrycia w neolitycznych grobach w Torczynie na Wołyniu* (Kurier Turystyczny 1938), *Nad Słuczą* (Ziemia Wołyńska, 1938, nr 1, s. 4-6), *Bogaty zbiór kafli w Muzeum Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* (Kurier Literacko-Naukowy, 1938, nr 288), *O kilku egzemplarzach dawnej broni [XV-XVII w.] w zbiorach Muzeum Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* (Barwa i Broń, 1937, nr 1¹³), *Pamiętki po Józefie Ignacym Kraszewskim* (Ziemia Wołyńska 1939, nr 5), *Sprawozdania z pracy archeologicznej i naukowej na Wołyniu Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w latach 1935-1937* (rkp.). Dla dzisiejszego czytelnika redaktorzy zamieścili najnowsze datowania kultur neolitycznych i wczesnej epoki brązu (s. 8).

Część druga, pod redakcją H. Ochrimenki (s. 117-468), zawiera prace i artykuły współczesnych autorów dedykowane pamięci J. Fitzkego. Poprzedza ją artykuł redakcyjny „Dorobek przedwojennych archeologów [badaczy] Wołynia” (s. 117-121), wśród których czo-

łowe miejsce zajmują A. Cynkałowski i J. Fitzke. Osiągnięcia A. Cynkałowskiego zostały przypomniane na konferencji w Łucku w 1998 r.¹⁴ J. Fitzke również posiada ugruntowane, trwałe miejsce w archeologii polskiej i ukraińskiej. Jego prace, 65 lat po śmierci, stale znajdują się w warsztacie naukowym badaczy i nadal są cytowane. Przypomnijmy jak są odnotowywane w kilku podstawowych opracowaniach całości pradziejów Polski: „Prahistoria ziem polskich”¹⁵, „Pradzieje ziem polskich”¹⁶, i Ukrainy: „Archeologia Ukrainy”¹⁷, oraz Ukrainy Zachodniej: „Archeologia Prikarpat’â, Wołyni i Zakarpat’â”¹⁸.

W każdym z wymienionych dzieł znajdujemy odsyłacze do pracy J. Fitzkego „Cmentarzysko kultury strzyżowskiej w Torczynie ...”, w obu wydawnictwach ukraińskich do „Tegoroczne [1938] badania archeologiczne na Wołyniu”, a w trzecim tomie „Archeologia Ukrainy” do „Wczesnohistoryczne kurhany w Poddebcach ...”. Potwierdzają one właściwy wybór tych publikacji do ich tłumaczenia i opublikowania¹⁹. Równie celowe wydaje się zamieszczenie w tomie tłumaczeń artykułów opublikowanych przez J. Fitzkego w trudnodostępnych dziś wydawnictwach lokalnych i prasie.

Po odredakcyjnym wstępie część druga pracy zawiera specjalnie przygotowane do tomu, współczesne opracowania materiałów z Wołynia autorstwa I. Markusa, I. Mychalczyszyna, H. Ochrimenki, O. Pozichowsko, O. Romańczuka i W. Tkacza. Obejmują one przede wszystkim materiały datowane na neolit, eneolit i epokę brązu²⁰, którym to epokom najwięcej pracy poświęcił J. Fitzke²¹. Jedyne w sprawozdaniu z badań

¹⁴ *Minule i sučasne Volini: Oleksandr Cinkalov's'kij i Wolin'.* Materiali IX naukojiv istoriko-kraeznavcoj miżnarodnoj konferencij 20-23 sicnâ 1998 roku. Luc'k 1998; B. Bargiel: *Konferencja „Przeszłość i współczesność Wołynia”.* Archeologia Polski Środkowoschodniej, t. 4: 1999, s. 268-269.

¹⁵ Red. W. Hensel, T. 3: Wrocław 1978; T. 5, Wrocław 1981.

¹⁶ Red. J. Kmiecinski, T. 1, Warszawa-Łódź 1989.

¹⁷ T. 1, red. D. Ā. Telegin, Kiev 1995.

¹⁸ Red. O. P. Āerniř, [T. 2] *Eneolit, bronz a raneje Źelezo*, [T. 3] *Ranneslavânskij i drevnerusskij periodi*, Kiev 1990.

¹⁹ Z prac, które nie znalazły się wśród tłumaczeń w omawianym tomie, wymienić należy komunikaty zawarte w dziale „Nowe wykopaliska. Woj. wołyńskie” (Z Otchłani Wieków, R. 12: 1937, z. 11-12, s. 166), cytowane w obu wydawnictwach ukraińskich i w „Prahistorii ziem polskich” (tu odsyłacz ograniczono do tytułu tylko jednego komunikatu: *Neolityczna kopalnia krzemienia. W Połowli w pow. sarnieńskim*).

²⁰ Zastosowane w tekstach skróty nazw jednostek kulturowych zamieszczono na s. 7.

²¹ Bezpośrednio do wyników prac J. Fitzkego nawiązali tylko H. Ochrimenko, I. Markus i W. Tkacz w artykułach o rozwoju broni [jest „uzbrojenia”] u pierwotnych mieszkańców Wołynia (s. 346-363) oraz H. Ochrimenko w artykule o zabytkach i obrzędach pogrzebowym kultury strzyżowskiej (s. 386-418).

⁹ Niestety bez części rycin.

¹⁰ Niestety bez przypisów i rycin.

¹¹ Jak przypis 9.

¹² Niestety bez rycin, choć jak najbardziej zasługiwałyby na reprodukcję ryc. 2 – fotografia pochówku czterech osobników kultury strzyżowskiej, odkrytego pod nasypem kurhanu w Boratynie Wielkim (por. m.in. *Arheologiĉni pam'â'tki Prikarpatâ i Volini dobi bronzi ta rann'ogo zaliza*, red. O. P. Āerniř. Kiiv 1992, s. 53-54).

¹³ Jak przypis 9.

powierzchniowych w rejonie Berezna, obw. Równe, O. Romańczuk prezentuje materiały od schyłkowego paleolitu do okresu Rusi Kijowskiej XI-XIII w.

Artykuł O. Pozichowskiego „[Nowe] materiały do katalogu stanowisk kultury trypolskiej w środkowym dorzeczu Horynia” uzupełniony został biogramami badaczy tej kultury na Wołyniu: J. M. Zacharuka, W. M. Konopli, M. A. Pełeszczyszyna i, wspomnianego wyżej O. Romańczuka (s. 310-313).

Artykuły zaopatrzone są w znaczną ilość rycin za-
bytków. Większość z nich (ok. 70%) publikowana była
wcześniej ale w trudnodostępnych wydawnictwach nis-
konakładowych.

Inicjatywę wydania tomu oceniamy bardzo wy-
soko²². Jest ona jeszcze jednym dowodem kontynu-
owania dawnej tradycji dobrej współpracy między
polskimi i ukraińskimi archeologami²³. Nie mogą jej
zahamować stałe obustronne braki w dostępie do naj-
nowszej literatury, które są powodem częstych opóź-
nień w rozpowszechnianiu nowych odkryć i poglądów.
Ideałem byłoby, gdyby przerodziła się ona we wspólne
programy badawcze nad osadnictwem pradziejowym
Wołynia, których europejska archeologia, zwłaszcza
w zakresie młodszej epoki kamienia, bardzo pilnie
potrzebuje.

---

²² Wartość książki znacznie obniża bardzo niestaranna redakcja
techniczna. W niektórych artykułach brak odnośników do rycin,
a w zestawieniach literatury brak części cytowanych pozycji. W jed-
nym z tekstów opuszczono kilka przypisów.

²³ T. Sulimirski, *Polska przedhistoryczna*, cz. 1. Londyn 1955, s. 17.

Dr Anna Zakościelna
Instytut Archeologii UMCS
Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin
annazakoscielna@wp.pl

Doc. dr Jan Gurba
Ul. M. Curie-Skłodowskiej 58 m. 2
20-029 Lublin